

Izvorni znanstveni rad
UDK 398.341 : 72.02 Varaždinske Toplice (091)(497.5)
Primljeno 2009-09-15

TRADICIJSKA ETNO KUĆA IZ VARAŽDINSKIH TOPLICA
KONZERVATORSKO-RESTAURATORSKI RADOVI OBNOVE KROVIŠTA
ETNO KUĆE 2006. I 2007. GODINE

Spomenka Vlahović, Varaždinske Toplice

Sažetak

Prezentirani rad daje kraći prikaz spasavanja hrvatske kulturne baštine, s naglaskom na konzervatorsko-restauratorske radove obnove krovništva tradicijske kuće iz 1801. godine. Radovi su izvođeni tijekom 2006. i 2007. godine, a izvodio ih je majstor krovopokrivač Stjepan Španić iz Bočkovca (Koprivničko-križevačka županija).

Ključne riječi: tradicijsko graditeljstvo, tradicijski obrt, majstor krovopokrivač; ražena slama – “ritki”, “glave”, “purani”, sedlo, ljeskovo pruće; etnografska baština

Uvod

Prikaz tradicijske etno kuće iz Varaždinskih Toplica iz 1801.godine u kojoj je smještena muzejska etnografska zbirka topličkog kraja, te prikaz složene problematike konzervatorsko-restauratorskih radova obnove njenog krovništva od ražene slame prezentiran je u vezi s tijekom radova 1997. i 2005. godine. Tekst je objavljen pod naslovom *Tradicijnska etno-kuća iz Varaždinskih Toplica, Konzervatorsko-restauratorski radovi obnove krovništva etno-kuće 1997. i 2005. godine* u časopisu za književnost umjetnost, kulturu *Kaj*, god. XXXIX, br. 5-6, 2006. Budući da radovi obnove krovništva tada nisu bili u potpunosti završeni, najavljen je nastavak radova na spasavanju krovništva te kuće u 2006. godini. Ovaj rad nastavak je priče o radovima koji su završili tek 2007., kad je krovništvo kuće bilo u potpunosti obnovljeno i završeno.

Konzervatorsko–restauratorski radovi na krovu tradicijske kuće izvedeni tijekom 2006. godine

S obzirom da konzervatorsko–restauratorski radovi na obnovi krovišta tradicijske kuće tijekom 2005. godine nisu završeni, Zavičajni muzej Varaždinske Toplice, uz potporu Grada Varaždinske Toplice, iste je godine kandidirao nastavak projekta za spasavanje tradicijske kuće na raspisani natječaj Ministarstva kulture RH za radove u 2006. Ministarstvo je prepoznalo vrijednost tradicijske kuće i samog projekta, te je Muzeju bio odobren nastavak konzervatorsko–restauratorskih radova na tradicijskoj kući na temelju potpisanog ugovora (iznos – 30.000,00 kuna). Nakon pozitivnog odgovora Ministarstva kulture RH i svih detaljnih, pripremnih radnji te dogovora s Konzervatorskim odjelom iz Varaždina i majstom krovopokrivačem Stjepanom Španićem, radovi su počeli 5. i trajali do 10. listopada 2006. godine.

Radovi izmjene dotrajale raži (krovnog pokrova) započeli su na rubnoj istočnoj dionici krovišta kuće tj. na mjestu gdje su prethodne godine bili zbog nedostatka materijala prekinuti. Majstoru Stjepanu Španiću pomagao je Stjepan Štefun iz sela Bočkovca. U prvoj fazi majstor krovopokrivač s jedne određene dionice skidao bi ručno dotrajali sloj slame, a pomoćnik bi za to vrijeme sjekirom na dasci prilagođavao snop ražene slame na krajnjim dijelovima, prema usmenoj uputi majstora, te ih gotove dodavao majstoru koji bi ih odmah polagao na drvenu konstrukciju krovišta kuće (letve) i pričvršćivao gašenom žicom.

Majstor Stjepan Španić prilikom radova na istočnoj dionici krovišta kuće

Pričvršćivanje novih "kukutičekov" na završni rubni sloj južnog dijela krovišta kuće

Nakon završetka cijele dionice na istočnom dijelu krovišta, radovi su nastavljeni na izmjeni krovnog pokrova s južne strane. Za potrebe izvođenja tih radova Muzej je organizirao postavljanje građevinske skele na južnoj strani kuće cijelom dužinom. Zbog ograničenih financijskih sredstava Muzej je zamolio graditeljsku tvrtku "Graditelj" iz Gornje Poljane za sponzorsku pomoć, iznajmljivanje građevinske skele, na što se tvrtka u potpunosti pozitivno očitovala. Nakon montaže potrebne skele majstor Španić počeo je s obnovom krova na južnoj strani krovišta, i to tako da je sasvim uklonjen stari raženi tanak i trošan pokrov slame i postavljen novi od *ritki*. Posebnost radova na toj dionici krovišta odnosila se na skidanje starog autentičnog ukrasa od raži koji je zatečen kao originalni ukras na zabatnom južnom dijelu pročelja kuće. Prema usmenom iskazu majstora, saznali smo kako se radi o ukrasnom elementu (dekoraciji) poznatom pod nazivom "kokotiček", ili "kukutiček". Za trajanja svih opisanih radova vodila se detaljna fotodokumentacija, tako da je zabilježeno i skidanje opisanog dekorativnog elementa s krovišta kuće. Skinuti ukras služio je majstoru kao autentični predložak na temelju kojeg je izrađen novi, te naknadno pričvršćen na položaj gdje je stari bio zatečen.¹ Ručno izrađeni kokotički privezani su na završni rubni sloj krovnog pokrova, pa su na taj način formirali završni vijenac.

Nakon završenih radova na južnoj dionici krovišta tradicijske kuće majstor i pomoćnik započeli su s uklanjanjem ražene slame na zapadnoj dionici krovišta.

Detalj: "kukutički" nakon pričvršćivanja na krov s obnovljenim pokrovom od ražene slame

Pogled na zapadnu stranu krovišta kuće prilikom uklanjanja starog sloja ražene slame

¹ Kokotiček ili kukutiček dekorativni je element izrađen od ražene slame. Sastoji se od dva jednako horizontalno formirana elementa savijena u snop na koji se u gornjem dijelu nastavljaju nizovi manjih snopasto formiranih kraćih ukrasnih elemenata koji su vrpcom od raži privezani pri samom kraju, te pojedinačno svaki učvršćen za cjelinu pomoću žice, *op.a.*

U postavljanju novog pokrova od ražene slame, majstor je u nekoliko navrata morao izmijeniti i ljeskovo pruće koje je umetao u sloj pokrova za potrebe fiksiranja raženog sloja. Ljeskovo pruće na pojedinim mjestima zarezivano je malenim đepnim nožićem zbog boljeg prianjanja na drvenu konstrukciju krovišta.²

Tijekom izvođenja radova posebna se pozornost posvećivala čišćenju okoliša kuće od starog materijala, jer je postojala latentna opasnost za izbijanje požara. Djelatnici komunalne službe Grada Varaždinske Toplice i djelatnica Muzeja čistili su i odvozili staru slamu na gradski deponij.

U čišćenju okoliša tradicijske kuće sudjelovali su: Nada Posavec (djelatnica Muzeja) i dvojica ročnika Grada Varaždinske Toplice Zdravko Novosel i Davor Balažinec.

Za vrijeme čišćenja okoliša kuće majstor je polagano, ali sigurno, radio na izmjeni pokrova od raži, a materijal (raž) koji je te godine otkupljen od Muzeja bio je dovoljan za izmjenu pokrova na cijeloj zapadnoj strani i manjim dijelom za radove na sjevernoj dionici krovišta.

Radovi na izmjeni dotrajale ražene slame ("ritki") trajali su do 9. listopada 2006. godine, a obuhvatili su površinu od 80 m². Potrošeno je ukupno 750 komada *ritkov* (snopova ražene slame), a radovi su prekinuti na sjeverozapadnoj strani krovišta kuće.

Umetanje "ritkov" na zapadnoj strani krovišta kuće i detalj krova sa starom zaštitom od nekoliko slojeva trošne ljepenke koja je štitila tradicijsku kuću

Majstor i pomoćnik prilikom umetanja ljeskovoga pruća u sloj ražene slame tijekom radova 2006.

² Ljeskovo pruće za potrebe obnove krovišta pronašao je i dodatno obradio majstor krovopokrivač. Tijekom radova ljeska se dodatno obrađivala zarezivanjem na nekoliko mjesta, ali i, prema potrebama, savijala, *op.a.*

Preostalo je, dakle, još uvijek izmijeniti dio krovišta na spomenutoj strani i organizirati radove na sedlu krovišta kuće, te je bilo neophodno organizirati radove za konačni završetak sanacije krovišta u sljedećoj, 2007., godini i planirati izvor financiranja za preostale radove.

Konzervatorsko-restauratorski radovi na tradicijskoj kući 2007. godine

Zavičajni muzej Varaždinske Toplice, zajedno s Gradom Varaždinske Toplice, u posljednjoj etapi rješavanja problema krovišta tradicijske kuće, izradio je projekt s kojim se kandidirao na natječaj Zagrebačke banke d.d. za dodjelu donacija u kategoriji "Kulturna baština – očuvanje tradicijske baštine u funkciji turizma 2007". Projekt je predložen 16. svibnja 2007.godine. Ugovor o donaciji (u iznosu 23.000,00 kn) projektu pod nazivom "Sanacija slamnatog raženog krova tradicijske kuće iz 1801. – Etnografska zbirka Zavičajnog muzeja Varaždinske Toplice" potpisan je 16. 07. 2007. godine.

Time je uspješno riješeno pitanje financiranja muzejskog projekta i Muzej je mogao poduzeti sve potrebne radnje, obavijestivši nadležne ustanove o početku realizacije završnih radova na kući.

Nakon dobivanja službene dozvole Konzervatorskog odjela u Varaždinu Muzej je prionuo organizaciji završne faze radova.³

Pogled sa sjeverozapadne strane, stanje prije skidanja ljepenke sa sedla krova

Majstor tijekom radova na polaganju ritki, tzv. "glava" na sedlu krova

³ Mišljenje Konzervatorskog odjela u Varaždinu (23.9.2007.) o tradicijskoj kući jasno je definiralo način rada i dalo smjernice za daljnje radove. Tradicijska kuća nalazi se pod posebnom zaštitom kao kulturno dobro. Zaštićena je posebnim rješenjem donesenim 9.travnja 2003. Danas se na njezinom glavnom pročelju nalazi znak Ministarstva kulture koji upućuje posjetitelje na kulturnu baštinu.

Radove na izmjeni dotrajale raži tijekom 2007. godine izvodio je majstor Stjepan Španić iz sela Bočkovca sa svojim pomoćnikom unukom Dariom Španićem.

Radovi su nastavljeni tamo gdje su godinu ranije bili zaustavljeni, tj. na sjeverozapadnoj strani krovšta kuće gdje je bio izmijenjen stari sloj raži i postavljen novi. Time su konačno završeni radovi na izmjeni ražene slame na cijeloj površini krova tradicijske kuće, a preostali su oni na postavljanju ražene slame tzv. "glave" cijelom dužinom sedla krovšta kuće.⁴

Radovi na sedlu započeli su 09.08.2007., odnosili su se prije svega na skidanje ljepenke cijelom dužinom krovšta kuće. Ljepenka je u nekoliko slojeva do tog trenutka štitila tradicijsku kuću od padalina.

Nakon skidanja, majstor je započeo s postavljanjem *ritkov*, tzv. glava, koje su u nizu bile pričvršćivane na sedlo krova, na način da je svaka glava, tj. ritek (snop ražene slame), u sredini podijeljen (rastvoren) na dva jednaka dijela dok je u gornjem dijelu ravno podrezan i tako oblikovan uz pomoć gašene žice te pričvršćen za drvene letve na sedlu.

Radovi na polaganju *ritkov* (*glava*) po cijeloj dužini sedla kućnoga krova trajali su puna tri radna dana.

Posebnu pažnju majstor i njegov pomoćnik posvetili su izradi tzv. "purana". Spomenuti dekorativni elementi izrađeni su od osnovnoga ritka, na način da je majstor nekoliko tanjih snopića umočio u običnu vodu kako bi materijal mogao formirati u konop od raži i na taj način je, zatim, oko glave ritka namotao 17 spiralnih kružnica. Dva takva *purana* zatim je fiksirao na prethodno opisan način na pročelje i zaglavlje sedla tradicijske kuće.⁵

U konzervatorsko–restauratorskim radovima tijekom 2007.godine u Varaždinskim Toplicama utrošeno je ukupno 200 komada *ritkov* kojima se obnovila površina od 25 m². Dodatno je iskorišteno 12 komada ljeskovoga pruća, 6 komada držača sedla, 20 šiljaka i gašena žica za pričvršćivanje.

Navedenim radovima uspješno je završen muzejski projekt spasavanja tradicijskog krovšta etno kuće u Varaždinskim Toplicama, a ujedno je to i dobar primjer kako se kvalitetnim projektom i organizacijom mogu spasiti od daljnjeg propadanja tradicijske građevine u kontinentalnom dijelu Hrvatske.

⁴ *Glava* je naziv za *ritek* (snop ražene slame) koji je u gornjem dijelu ravno odrezan, a postavlja se na sedlo krova kuće, *op.a.*

⁵ Na pitanje postavljeno majstoru tijekom izrade *purana* odakle potječe naziv "purani" majstor je odgovorio kako te ukrasne elemente, prema njegovu znanju, krovopokrivači raženom slamom već generacijama tako nazivaju, i to oduvijek u muškom rodu.

U prednjem planu prikazani su izrađeni "purani"; stanje prije pričvršćivanja na sedlo krova

Pogled s jugozapadne strane kuće na obnovljeno sedlo i na detalj "purana" koji strži s obzirom na horizontalno pričvršćene glave u pravilnom nizu i visini

Smatramo kako tradicijska arhitektura zavređuje svaki napor da bi se očuvala za buduća pokoljenja i svjedočila o nekadašnjem načinu života na selu, koja, malo-pomalo, iščezava jer je podvrgnuta jakom utjecaju modernizacije i novom načinu ljudskoga života.

Ovom prilikom još jednom zahvaljujemo svim donatorima, sponzorima i ljudima dobre volje koji su podržali Zavičajni muzej Varaždinske Toplice u čvrstom nastojanju za spasavanje tradicijske kuće u Varaždinskim Toplicama. Očuvanje i prezentacija vrijedne topličke tradicijske baštine pozitivan je impuls i primjer drugim vlasnicima slične arhitekture, da krenu istim putem koji ponekad nije ni najbrži, ni najjednostavniji, ni najjeftiniji, a, opet, jedini je mogući s obzirom na poštivanje tradicijskoga graditeljstva i tehnika kojima su vladali izvorni seoski majstori, krovopokrivači raženom slamom. Ujedno, to je način da se od zaborava spasi jedan među starim i tako rijektim zanatima.

LITERATURA

1. Premerl, Tomislav: Povijesnoumjetnička i graditeljska baština kajkavskih krajeva u časopisu Kaj. KAJ, XLII, Zagreb 2009., br.3.
2. Svoboda, Branko: Stare vinogradske kurije i klijeti. Zagreb 1953., sv.2.
3. Stojšavljević, Bogdan: Povijest sela, Hrvatska – Slavonija – Dalmacija 1848-1918. Prosvjeta, Zagreb 1973.
4. Vlahović, Spomenka: Tradicijska etno-kuća iz Varaždinskih Toplica, Konzervatorsko-restauratorski radovi obnove krovišta etno-kuće 1997. i 2005. godine. KAJ, XXXIX, Zagreb 2006., br. 5-6.
5. Zapisnici Zavičajnog muzeja Varaždinske Toplice o konzervatorsko-restauratorskim radovima provednima u 2006. i 2007.godini, sa fotodokumentacijom.

6. Zbornik Gradskog muzeja Karlovac. Objekti ruralne arhitekture u Zavičajnom muzeju Dolnje Kupčine. Karlovac 1984., sv.2.

7. Hemeroteka Muzeja: Zagorska seoska kuća iz Varaždinskih Toplica, Varaždinske vijesti, br. 1083, 2. IX 1963.

Otvorena je "Fantekova hiža", 30-godišnjica muzeja u Varaždinskim Toplicama, Vjesnik, br. 7451, 14. XI 1967. Varaždinske Toplice, Metro, 8. III. 2007.

Krov prokišnjava i uništava stare tradicijske predmete, Regionalni tjednik, 24. VII. 2007.

Slamnati krov za Fantekovu hižu, Večernji list, 10. VIII 2007.

Obnova krovišta Fantekove hiže, Varaždinske vijesti, br. 3269, 29. VIII 2007.

Tri donacije vrijedne 113.000,00 kn, Varaždinske vijesti, br. 3279, 7. XI 2007.

TRADITIONAL ETHNO HOUSE FROM VARAŽDINSKE TOPLICE

Conservation and restoration work on the ethno house roof reconstruction in 2006 and 2007

By Spomenka Vlahović, Varaždinske Toplice

Summary

The paper gives a brief description of how Croatian heritage is being preserved, with the accent on the conservation and restoration work on reconstructing a traditional house roof dating from 1801. The work was carried out during 2006 and 2007 by Stjepan Španić, master roofer from Bočkovec (Koprivničko-križevačka županija/Koprivnica-Križevci County).

Key words: traditional building; traditional craft; master roofer; rye straw – "ritki", "glave", "purani", saddle, hazel-wood sticks; ethnographic heritage